

การพัฒนาารูปแบบสหกรณ์ตามแนวพุทธ

A DEVELOPMENT OF COOPERATIVE MODEL BASED ON BUDDHISM PATH

ปราโมทย์ ยอดแก้ว

Pramote Yotkaew

สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Pramote_yotkaew@yahoo.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ (1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องความสอดคล้องของหลักสหกรณ์กับพระพุทธศาสนา (2) เพื่อศึกษาสภาพของการสหกรณ์ในประเทศไทย (3) เพื่อพัฒนารูปแบบสหกรณ์ตามแนวพุทธ โดยศึกษาเชิงเอกสารและเชิงสำรวจจาก 2 กลุ่มเครื่องมือใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ ทำการวิเคราะห์ด้วยสถิติพรรณนาและการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดเรื่องสหกรณ์มีความสอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนา ในการมีส่วนร่วมที่พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญเรื่องสามัคคีธรรมตามหลักสังคหวัตถุ 4 และเรื่องจาคะ การแบ่งปันตามหลักทวารวาสธรรม 4 เพื่อให้ถึงพร้อมประโยชน์แก่ตนเองและประโยชน์แก่ผู้อื่น

สภาพการสหกรณ์ในประเทศไทยมีจุดแข็งคือ มีระบบการดำเนินงานที่โปร่งใสตรวจสอบได้ มีจุดอ่อนคือสมาชิกขาดความรู้ความเข้าใจแนวคิด หลักการ และอุดมการณ์สหกรณ์อย่างแท้จริง แต่มีโอกาสได้รับการสนับสนุนจากส่วนงานราชการ และอุปสรรคจากธุรกิจที่มีการแข่งขันสูง การสังเคราะห์รูปแบบสหกรณ์ตามแนวพุทธโดยบูรณาการพบว่า ผลการพัฒนารูปแบบสหกรณ์ตามแนวพุทธ จากข้อมูลสามารถสังเคราะห์เป็นรูปแบบสหกรณ์ตามแนวพุทธประกอบด้วย 1) การนำสหกรณ์ตามแนวพุทธจากการกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ ภารกิจและเป้าหมายสหกรณ์ที่สอดคล้องตามหลักพระพุทธศาสนา 2) การบริหารจัดการสหกรณ์ตามแนวพุทธ 3) คนสหกรณ์ตามแนวพุทธ การพัฒนารูปแบบสหกรณ์ตามแนวพุทธ ต้องเน้นการพัฒนาคนด้วยการส่งเสริมการเรียนรู้ตามกระบวนการพัฒนา 4 ระดับ เพื่อให้ทำให้คนสหกรณ์มีศรัทธา มีศีล มีจาคะ และเกิดปัญญา

คำสำคัญ : พุทธสหกรณ์, รูปแบบสหกรณ์ตามแนวพุทธ, สภาพสหกรณ์ในประเทศไทย, สหกรณ์และแนวคิดตามหลักพระพุทธศาสนา

Abstract

This research aims to 1) study the concept of cooperatives and their relations to the Buddhist principles 2) study Thailand cooperative status and 3) develop cooperative standard in Buddhist principles. The researcher has been day through literature and every data from two different groups by questionnaire and interview process Data analysis used were descriptive statistics and subject analysis.

It was found that cooperative concepts are relevant to Buddhist principles particularly participation which Buddha focuses on the entity according to 4 Sangahavattus, charity (Caga) and contribution (4 Gharavasa-dhammas) to benefit for self and others (Sadharanabhogita).

The analysis of Thailand cooperatives found that cooperative strength are the transparent operation and able to recheck, in contrast; the weakness is the member truly lack of knowledge in cooperative concept, principles and ideology. The opportunity is supported by officials and threat from business is highly competitive. Synthesizing integral Buddhist cooperative forms the cooperative model base on Buddhist concept which is 1) Cooperative on Buddhism path base on mission goals of policy objective in accordance with the cooperative principles. 2) The management of the cooperatives on Buddhism path. 3) Members cooperative on Buddhism path. Thus, the development of the cooperatives should be done according to the four levels so that the cooperatives people would have faith, discipline, sacrifice, hence, wisdom.

Keyword: Cooperatives Buddhism, Cooperatives Model Based on Buddhism Path, Cooperatives Status Thailand, Cooperatives and Buddhist Philosophy

บทนำ

ในอดีตเมื่อมนุษย์อยู่รวมกันและพึ่งพาอาศัยกันเป็นสังคมตามธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ แต่เมื่อเวลาผ่านไป มนุษย์มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น สังคมขยายตัวขึ้น แต่ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติกลับลดลง ส่งผลต่อปัจจัยเพื่อการบริโภคจากธรรมชาติเริ่มไม่เพียงพอ ทำให้มนุษย์ต้องแย่งชิงหาประโยชน์จนเกิดการเรียนรู้ในการผลิตจากแรงงานมนุษย์ ระหว่างศตวรรษที่ 18-19 การปฏิวัติอุตสาหกรรมขึ้นในยุโรปมีการนำเอาเครื่องจักรมาใช้แทนแรงงานคนส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ตกต่ำเกิดการว่างงานสภาพสังคมทั่วไปมีการแบ่งชนชั้นออกเป็น 2 ฝ่ายคือนายทุนและกรรมกร ซึ่งฝ่ายนายทุนพยายามแสวงหากำไรโดยเอาไรต์เอาเปรียบฝ่ายกรรมกร ในช่วงเวลานั้นนักเศรษฐศาสตร์ที่มีความคิดอยากช่วยให้สังคมดีขึ้น ได้เสนอแนวทางปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม เน้นความร่วมมือกันระหว่างผู้ที่เดือดร้อนให้รู้จักช่วยตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แนวความคิดดังกล่าวได้ก่อให้เกิดระบบสหกรณ์ [1] ที่ปรึกษาชาวต่างประเทศนำแนวคิดสหกรณ์เข้ามาในประเทศไทยปลายสมัยรัชกาลที่ 5 โดยมีการจัดตั้ง

สหกรณ์แห่งแรกของประเทศไทย ชื่อว่า “สหกรณ์วัดจันทร์ ไม่จำกัดสินใช้” และมีการจัดตั้งสหกรณ์ในประเทศไทยได้เพิ่มมากขึ้นถึง 6,906 แห่งทั่วประเทศ มีสมาชิก 10,827,490 คน [2] จัดได้ว่าเป็นกลุ่มสังคมที่มีความสำคัญของประเทศ แต่ปัญหาขบวนการสหกรณ์ประเทศไทย ยังมีการเติบโตช้าเนื่องจากสาเหตุที่อยู่ใต้ระบอบราชการและมีกฎหมายที่เข้มงวด และมีระบบนายทุนที่กีดกัน ขาดการให้การศึกษาประชาชนให้เข้าใจอุดมการณ์สหกรณ์ และขาดการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถในการบริหาร มีความซื่อสัตย์ และมีอุดมการณ์เพื่อส่วนรวมในการรวมตัวกันเอง [3] ตามแนวคิดสหกรณ์ทั้งที่จดทะเบียนและไม่ได้จดทะเบียนกับกรมส่งเสริมสหกรณ์ก็มีทั้งที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลวเป็นจำนวนมาก เมื่อพิจารณาถึงสาเหตุมาจากปัญหาของสหกรณ์[4] สามารถสรุปได้ดังนี้ 1) การไม่เข้าใจอุดมการณ์หรือหลักสหกรณ์ 2) การบริหารงานที่ไม่เหมาะสม 3) ภาวะผู้นำในสหกรณ์ 4) สมาชิกขาดศรัทธาในระบบ 5) ขาดความสามัคคี

ปัญหาที่กล่าวมาถือเป็นอันตรายต่อระบบสหกรณ์ โดยเฉพาะด้านความเชื่อและความศรัทธาในตัวระบบสหกรณ์ส่งผลให้สมาชิกและเจ้าหน้าที่เห็น

ประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก เกิดการโกง แบ่งพรรคแบ่งพวกเพื่อทำการทุจริตทั้งทางตรงและทางอ้อม มีผลกระทบต่อระบบความช่วยเหลือแบบการพึ่งพาอาศัยกันหรือการร่วมมือช่วยกันแก้ปัญหาเหมือนสังคมไทยในอดีตกำลังหมดลง ดังนั้นผู้วิจัยมีความคิดเห็นส่วนตัวว่า ถ้าสหกรณ์ในสังคมไทยยังไม่ตื่นตัวในการพัฒนาสหกรณ์ตามหลักการที่ถูกต้องก็คงจะเสียโอกาสในการเข้าถึงความสุขร่วมกันของคนสหกรณ์อย่างแท้จริง

คำว่าสหกรณ์ที่ใช้ในทฤษฎีตะวันตกหมายถึงการทำงานร่วมกันหรือการรวมหมู่รวมกลุ่มร่วมมือกัน ซึ่งสอดคล้องกับวิถีทางพระพุทธศาสนาที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้กำหนดแนวทางการอยู่ร่วมกัน เพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันโดยไม่แบ่งชั้นวรรณะ ไม่เบียดเบียนแต่เป็นกัลยาณมิตรที่ดี ตามหลักธรรมสามัคคีและแบ่งปันที่ส่งเสริมแนวคิดสหกรณ์ รวมถึงแบบอย่างองค์กรสงฆ์ในอดีตพุทธกาลถึงปัจจุบันก็เป็นแบบอย่างการใช้แนวคิดสหกรณ์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ในสังคม แนวคิดดังกล่าวได้ผ่านการพิสูจน์มาแล้วเป็นเวลา 2500 กว่าปีว่าสามารถทำให้ทุกสิ่งประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน แต่ยังมีได้ถูกนำมาอธิบายอย่างชัดเจนถึงหลักการนำไปปฏิบัติ การที่สหกรณ์สามารถแก้ปัญหาการดำเนินงานจนประสบความสำเร็จในสังคมไทยดังที่กล่าวมาแล้วเบื้องต้น ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาการพัฒนา รูปแบบสหกรณ์ตามแนวพุทธ ซึ่งผลที่ได้น่าจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนา สามารถนำไปเผยแพร่ให้เกิดประโยชน์แก่ผู้สนใจหรือเกี่ยวข้องและสหกรณ์ในสังคมไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องความสอดคล้องของหลักสหกรณ์กับพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาสภาพของการสหกรณ์ในประเทศไทย
3. เพื่อพัฒนารูปแบบสหกรณ์ตามแนวพุทธ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ ใช้วิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) โดยเริ่มจากการวิจัยเชิงเอกสาร

(Documentary Research) และการวิจัยเชิงบรรยายหรือพรรณนา (Descriptive research) โดยการรวบรวมข้อมูลแบบวิธีผสม (Mixed Methods) การดำเนินงาน การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการสังเคราะห์สร้างรูปแบบสหกรณ์ตามแนวพุทธดังนี้

1. การดำเนินงานวิจัยเชิงเอกสาร

ข้อมูลจากหนังสือ เอกสารการสหกรณ์ที่อธิบายความเป็นมา แนวคิดเรื่องสหกรณ์ คุณค่าอุดมการณ์ หลักการสหกรณ์ และเอกสารคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 หนังสือพุทธธรรม ตำราเอกสารทางพระพุทธศาสนาที่สัมพันธ์กับเรื่องการมีส่วนร่วม การร่วมมือตามหลักความสามัคคีและการแบ่งปัน เพื่อทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ทำให้ได้ความสอดคล้องของหลักสหกรณ์กับพระพุทธศาสนา

2. การดำเนินงานเชิงภาคสนาม

ข้อมูลภาคสนาม แบ่งเป็นสองขั้นตอนดังนี้
ขั้นแรก เลือกเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ จากผู้ที่เกี่ยวข้องประกอบด้วยประธานสหกรณ์ กรรมการผู้จัดการ ผู้ช่วยผู้จัดการ เจ้าหน้าที่ สมาชิกและข้าราชการที่ดูแลสหกรณ์ ที่กำหนดเป็นสหกรณ์ต้นแบบคือ สหกรณ์ดีเด่น แห่งชาติประจำปี 2555 จำนวน 7 แห่งประกอบด้วย 1) สหกรณ์การเกษตรเวียงสา จำกัด จังหวัดน่าน 2) สหกรณ์โคนมไทย-เดนมาร์กพัฒนานิคม จำกัด จังหวัดลพบุรี 3) สหกรณ์นิคมนครชุม จำกัด จังหวัดกำแพงเพชร 4) สหกรณ์อ้อมทรัพย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจำกัดจังหวัดกรุงเทพมหานคร 5) ร้านสหกรณ์โรงพยาบาลวชิระภูเก็ต จำกัด จังหวัดภูเก็ต 6) สหกรณ์เดินรถเพชรบูรณ์ จำกัด จังหวัดเพชรบูรณ์ 7) สหกรณ์เครดิตยูเนียนหนองห้าง จำกัด จังหวัดกาฬสินธุ์ และกลุ่มแนวพุทธที่มีการดำเนินกิจกรรมแบบสหกรณ์จำนวน 2 แห่ง คือกลุ่มสังฆะสมทรัพย์ (พระอาจารย์สุบิน ปณีโต) และกลุ่มของครูชบ ยอดแก้ว โดยการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) หรือการสัมภาษณ์เชิงลึกการสังเกตพูดคุย

ตามแบบสัมภาษณ์ มีการจัดบันทึก บันทึกเสียง สังเกต และถ่ายภาพ ซึ่งผลที่จะได้รับคือ แนวคิดหลักสทกรณที่สอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนา และความคิดเห็นในการพัฒนารูปแบบสทกรณตามแนวพุทธเพื่อทำการวิเคราะห์ สภาพจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค ของสทกรณ และทำการสรุปวิเคราะห์เนื้อหา

ขั้นที่ 2 เลือกเก็บข้อมูลเชิงการสำรวจใช้แบบสอบถาม ประชากรและกลุ่มตัวอย่างคือ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับสทกรณ ทำงานในสทกรณเป็นตัวแทนสทกรณ โดยพิจารณาจากสทกรณทั่วไป ที่จดทะเบียนและมีการดำเนินการปี 2555 จำนวนทั้งหมด 6,906 แห่ง กลุ่มตัวอย่างผู้วิจัยกำหนดได้กำหนดกลุ่มขนาดตัวอย่างใช้สูตรของทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane, 1973 : 1088) การกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง กำหนดค่าความเชื่อมั่นไว้ที่ระดับร้อยละ 95 และค่าความคลาดเคลื่อนของกลุ่มตัวอย่างที่ระดับร้อยละ 5 ได้จำนวนขนาดตัวอย่าง 400 ชุด[5] การเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีแบบง่ายตามสะดวกโดยข้าราชการสำนักพัฒนาธุรกิจกรมส่งเสริมสทกรณ ประสานงานเจ้าหน้าที่สทกรณจังหวัดทั่วประเทศ เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลตามเครื่องมือแบบสอบถามการพัฒนารูปแบบสทกรณตามแนวพุทธ ที่มีลักษณะแบบปลายปิดและแบบปลายเปิด เก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนพฤษภาคม ถึงตุลาคม พ.ศ. 2556 และทำการตรวจสอบความสมบูรณ์ ถูกต้องครบถ้วนได้ข้อมูลจำนวน 429 ชุด การวิเคราะห์ใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) และด้านข้อมูลปลายเปิดสรุปความเรียงเชิงพรรณนา

3. การสร้างรูปแบบสทกรณตามแนวพุทธ

การจัดทำรูปแบบฉบับร่างโดยสร้างจากกรอบแนวคิดในการวิจัยที่เกี่ยวกับผลการวิเคราะห์หลักสทกรณที่สอดคล้องกับพระพุทธศาสนาและการวิเคราะห์การดำเนินการสทกรณในสังคมไทย โดยการสังเคราะห์บูรณาการพิจารณา ได้ร่างรูปแบบสทกรณแนวพุทธ

4. การวิพากษ์ร่างรูปแบบสทกรณตามแนวพุทธ

การตรวจสอบความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของรูปแบบสทกรณตามแนวพุทธโดยการสัมมนาอิงผู้เชี่ยวชาญ (Connoisseur ship) ใช้เกณฑ์ในการเลือกผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนา จำนวน 3 คนประกอบด้วยพระเมธาวิเชียรสร, ดร., (มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย) ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์, (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) และผู้เชี่ยวชาญทางการสทกรณจำนวน 4 คนประกอบด้วย รศ.ดร.อรรงค์ อุดมไพจิตรกุล(มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต), รศ.ดร.เชาว์โรจนแสง(มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช), ดร.สมเกียรติ ฉายไธสง (ผู้เชี่ยวชาญด้านการส่งเสริมงานสทกรณ กรมส่งเสริมสทกรณ)และดร.สมชาย คะนิงบุตร(นักวิชาการสทกรณชำนาญการพิเศษกรมส่งเสริมสทกรณ) โดยนำผลจากการสัมมนาปรับปรุรูปแบบสทกรณตามแนวพุทธ และจัดสัมมนาอิงผู้เชี่ยวชาญครั้งที่สอง ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่เชี่ยวชาญพระพุทธศาสนา และสังคมสังคมวิทยาจำนวน 2 คนประกอบด้วย ศาสตราจารย์ดร.จางงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และดร.ทรงวิทย์ แก้วศรีและผู้ที่เกี่ยวข้องสนใจเข้าร่วมสัมมนารับฟังข้อมูลเพื่อเสนอแนะความคิดเห็นในการนำไปปรับปรุง

5. รูปแบบสทกรณตามแนวพุทธ

ปรับปรุงร่างรูปแบบสทกรณตามแนวพุทธจากผู้ทรงคุณวุฒิ สร้างรูปแบบสทกรณตามแนวพุทธที่สมบูรณ์และเผยแพร่สู่สทกรณ

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ 3 ประเด็น ดังนี้
ประเด็นแรก แนวคิดเรื่องความสอดคล้องของหลักสทกรณกับพระพุทธศาสนา พบว่าแนวคิดสทกรณเกิดจากความคิดที่ต้องการจะช่วยเหลือปัญหาความยากจน การเอาใจเอาเปรียบทางเศรษฐกิจ สังคม โดยมีการกำหนดเป็นคุณค่า อุดมการณ์และหลักการของสทกรณ ที่เริ่มจากซีกโลกตะวันตกไม่ได้มีความ

เข้าใจในพระพุทธศาสนา แต่แนวคิดสหกรณ์ก็ถือได้ว่าเป็นแนวคิดที่ดี มีความสอดคล้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่พิจารณาเทียบเคียงเนื้อความในพระมงคลวิเสสเถา ที่ถวายพระเจ้าแผ่นดิน ในรัชกาลที่ 6 พ.ศ. 2462 อธิบายว่าสหกรณ์คือ การทำร่วมกัน ย่อมเป็นไปได้เพื่อความสำเร็จแห่งกิจ ที่ต้องร่วมกันทำโดยมีการแยกออกตามหน้าที่ที่ต้องอาศัยกันเปรียบเทียบรูปร่างคน สหกรณ์จึงเป็นการทำกิจกรรมร่วมกันในทางที่ดี ด้วยศีลธรรม จรรยา อย่างมีระเบียบแบบแผนที่ดี ถ้าพิจารณาถึงความสอดคล้องของหลักการสหกรณ์กับพระพุทธศาสนาพบว่า

หลักที่1 หลักการรับสมาชิกของสหกรณ์ มีการกำหนดคุณสมบัติสมาชิก ที่ต้องมีความสมัครใจในการสมัครเข้าเป็นสมาชิกหรือสามารถลาออกจากการเป็นสมาชิกได้ด้วยความสมัครใจ และสหกรณ์เองก็มีสิทธิที่จะปฏิเสธการรับสมาชิกหรือให้สมาชิกก็หมดสภาพความเป็นสมาชิกได้ ซึ่งเรื่องนี้ก็สอดคล้องกับการที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกพระสงฆ์ ว่าด้วยความสมัครใจ บวชหรือลาสิกขาบท รวมถึงการบวชนั้นคณะสงฆ์ก็ต้องอนุญาตให้บวชได้หรือสามารถให้สึกออกจากความเป็นภิกษุได้เช่นกัน การที่สหกรณ์รับสมาชิกโดยไม่คำนึงถึงเรื่อง เพศ สังคม เชื้อชาติ ศาสนานั้นแต่ความจริงก็ยังมีข้อกำหนดถึงคุณสมบัติของผู้ที่จะสมัครเป็นสมาชิกว่า ด้วยต้องมีคุณสมบัติตามที่กำหนด ซึ่งก็ไม่ต่างกับพระพุทธศาสนาที่มีการกำหนดคุณสมบัติของผู้บวชแต่ก็ไม่มีเรื่องการแบ่งชนชั้นวรรณะของการเป็นสมาชิก การเข้ามาเป็นสมาชิกของทั้งสององค์กร ต้องเข้ามาด้วยความสมัครใจเป็นเป้าหมายพื้นฐานเหมือนกัน แต่ต่างกันที่เป้าหมายสูงสุด ทางพระพุทธศาสนาถือการหลุดพ้นแต่สหกรณ์เป็นเรื่องของทางโลกที่หวังเพียงเพื่อความสุขร่วมกัน

หลักที่2 หลักความเสมอภาค สหกรณ์เน้นการจัดการตามหลักประชาธิปไตยแต่การบริหารจัดการในสังคมของพระสงฆ์ พระพุทธเจ้าได้ให้ความสำคัญมากยิ่งขึ้นกว่าประชาธิปไตยโดยเน้นถึงเรื่องธัมมาธิปไตยจากพื้นฐานของพระสงฆ์มีประชาธิปไตยในการปฏิบัติ

กิจและให้ความสำคัญในความถูกต้อง ถือธรรมเป็นใหญ่ด้วยความเสมอภาคที่เป็นพื้นฐานในพระพุทธศาสนา เป็นการเสมอกันต่อกฎกติกาที่มีศีลเสมอกัน มีความประพฤติดีรักษาระเบียบวินัย มีความสุจริตทางกาย วาจา ใจ ที่ทำให้อยู่ร่วมกันได้ และการอยู่ร่วมกันก็อนุญาตให้พระสงฆ์สามารถหักท้วงกันได้ด้วยความเสมอภาค แสดงให้เห็นความเป็นประชาธิปไตยขั้นธรรม

หลักที่3 หลักการมีส่วนร่วมในการเข้ามาเป็นสมาชิกของสหกรณ์ หัวใจสำคัญคือการมีส่วนร่วมในการตอบสนองความต้องการที่เหมือนกันโดยเฉพาะทางเศรษฐกิจหรือการลงทุน แต่พระพุทธศาสนาที่แท้จริงไม่ได้พูดถึงการลงทุนแต่เน้นถึงการร่วมกันทำความดี สะสมบุญหรือคุณงามความดี การมีส่วนร่วมของสหกรณ์กับพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับการมีส่วนร่วมที่พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญเรื่องความสามัคคี หรือความพร้อมเพรียงกัน ที่ตั้งอยู่ในธรรม อันทำให้เกิดความสุขพิจารณาได้จากเรื่องสามัคคีที่กล่าวกันในเรื่องของความดี ถ้าไม่ใช่เรื่องดีแม้ทำโดยพร้อมเพรียงกันก็ไม่ใช่คำว่าสามัคคี เช่นพร้อมเพรียงกันหรือร่วมกันปล้น การรุมทำร้าย ไม่ใช่สามัคคี ดังนั้นสิ่งที่ไม่ใช่สามัคคีจึงไม่มีความสุข การที่สมาชิกสงฆ์ส่วนมากมีส่วนร่วมคือกิจสงฆ์ ที่ต้องมีความสามัคคีจากอดีตเสมอมา เช่นเรื่องการทำผ้าจีวร รวมถึงสามารถพิจารณาได้จากเรื่องกฐินหรืองานพิธีกรรมในสังคม

หลักที่4 หลักเสรีภาพของสหกรณ์ มีการปกครอง และควบคุมดูแลกันเองและอิสระที่จะคิดตัดสินใจ ดำเนินการใดๆสอดคล้องกับเสรีภาพที่พระพุทธเจ้าให้ทุกคนมีอิสระในความคิด ความเชื่อ แม้แต่การนับถือศาสนาพุทธ พระองค์ก็พร้อมให้ทุกคนเข้ามาเรียนรู้และพิสูจน์ความจริงตามหลักธรรมด้วยตนเองก่อนที่จะเชื่อ หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าแสดงถือเป็นธรรมชาติที่ทุกคนสามารถใช้ปัญญาพิจารณาได้ ก่อนที่จะตัดสินใจเชื่อถือเป็นเสรีภาพที่ยิ่งใหญ่ เมื่อพิจารณาว่าที่เป็นองค์กรสงฆ์เป็นนิติบุคคลการบริหารจัดการภายในวัดมีเสรีภาพในการปกครอง มีการควบคุมดูแลกันเองตามพื้นฐานการช่วยตนเอง ที่กล่าว

ว่า ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ถือเป็นเสรีภาพที่ยิ่งใหญ่ทำให้ พระสงฆ์มีความเป็นอิสระจากหน่วยงานนอก แต่ก็อยู่ ภายใต้การส่งเสริมดูแลจากคณะสงฆ์คือมหาเถรสมาคม มีความเป็นตัวของตัวเองในการคิด ในการตัดสินใจ ซึ่ง คล้ายกับสหกรณ์ที่มีเสรีภาพในการปกครองตนเอง มี เสรีภาพในการคิดการตัดสินใจแต่ก็อยู่ใต้การส่งเสริม ดูแลของกรมส่งเสริมสหกรณ์และกรมตรวจบัญชี สหกรณ์

หลักที่5 หลักการศึกษา อบรม และ สารสนเทศของสหกรณ์สอดคล้องกับการที่พระพุทธเจ้า ส่งพระอรหันต์ออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งถือได้ ว่าเป็นศาสนาแรกของโลกในเรื่องการให้ความสำคัญต่อ การศึกษา อบรม โดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านจิตให้ เป็นสมาธิ การที่สหกรณ์ต้องส่งเสริมการศึกษาอบรมให้ คนสหกรณ์ เผยแพร่แนวคิด หลักการ อุดมการณ์ สหกรณ์ ที่เหมือนกับการเผยแผ่หลักธรรมใน พระพุทธศาสนาที่มีการถ่ายทอดและเผยแผ่แก่ พุทธศาสนิกชนและบุคคล เพื่อหวังให้สังคมปกติสุข

หลักที่6 หลักความร่วมมือ สหกรณ์เป็น องค์การแห่งความร่วมมือ การจะสร้างเข้มแข็งต้องเกิด จากความร่วมมือตั้งแต่ภายในสหกรณ์และภายนอก จน เกิดความเข้มแข็งและอำนาจในการต่อรอง สอดคล้อง กับพระพุทธศาสนาที่กำหนดให้พระสงฆ์มีความร่วมมือ กันในการบวราณาที่ทำให้เกิดกิจกรรมร่วมกัน เกิดการ ว่ากล่าวตักเตือนกัน อันทำให้เกิดความร่วมมือตรวจสอบ กันเอง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญของการอยู่ร่วมกัน เกิดการ ยอมรับกันและกัน รวมถึงความร่วมมือระหว่างวัดต่างๆ ซึ่งไม่ได้เป็นเครือข่ายกันแต่จากหลักธรรมที่ส่งเสริมให้ เกิดความสามัคคีทำให้เกิดการช่วยเหลือกันและกัน ซึ่ง หลักร่วมมือก็สอดคล้องกับคำสอนเรื่องความสามัคคี และเรื่องสังคหวัตถุที่สอนให้ช่วยเหลือแบ่งปัน โดยอิง อยู่บนแนวคิดเรื่องปฏิจสมุปปาทที่สอนให้เห็น ความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ซึ่งจะต้องทำให้สอดคล้อง กับกฎธรรมชาติและความเป็นจริง

หลักที่7 หลักการเพื่อสังคม สหกรณ์เป็นส่วน หนึ่งของสังคม การทำกิจกรรมจำเป็นต้องให้

ความสำคัญกับชุมชน เมื่อชุมชนมีกิจกรรมใดๆ สหกรณ์ ต้องพร้อมเข้าไปมีส่วนร่วม สอดคล้องกับหลักเมตตาที่ พระพุทธศาสนาสอนให้คนมีเมตตากรุณา ให้ทาน เสียสละ ซึ่งพระสงฆ์เป็นแบบอย่าง งานที่พระสงฆ์ทำ นอกจากหน้าที่โดยตรงที่กำหนดไว้ในพระธรรมวินัย แล้ว ยังมีหน้าที่ต่อสังคม เนื่องจากพระสงฆ์ต้องอาศัย บุคคลที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอุปถัมภ์ พระสงฆ์ ถึงจะดำรงอยู่ได้ การที่พระสงฆ์มีหน้าที่ในการให้ธรรม กับประชาชนและมีส่วนในการส่งเสริมสังคมทางด้าน การศึกษา ให้ความคิดตามหลักธรรมและเป็นผู้ที่ เสียสละบำเพ็ญประโยชน์ เป็นแบบอย่างของสังคมที่มี คุณธรรม ทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ ได้จนถึงทุกวันนี้

คุณค่าของสหกรณ์ไทย เป็นเรื่องที่สหกรณ์ ต้องพัฒนาให้สมาชิกและสังคมมีความเชื่อมั่นใน จริยธรรมแห่งความสุจริต ความเปิดเผย ความ รับผิดชอบต่อสังคม และความเอื้ออาทรต่อผู้อื่นเป็น เรื่องแห่งความดีที่สอดคล้องกับพระพุทธศาสนาและ หลักธรรมคือ สังคหวัตถุ 4 และส่งเสริมคุณค่าที่อาจ เรียกว่าค่านิยมคนสหกรณ์ในเรื่องการช่วยตนเอง ความ รับผิดชอบต่อตนเอง ประชาธิปไตย ความเสมอภาค ความเที่ยงธรรม และความเป็นเอกภาพ สามารถสรุป ตามหลักธรรมที่สอดคล้องกับหลักขรวาธธรรม 4

อุดมการณ์สหกรณ์เป็นเรื่องความเชื่อที่ สอดคล้องกับพระพุทธศาสนาที่เรียกว่าศรัทธา ในเรื่อง อุดมการณ์สหกรณ์เป็นศรัทธาแห่งความดีงามที่คน สหกรณ์ต้องกำหนดไว้เป็นเป้าหมายชีวิต ที่ต้องเป็นผู้ให้ สอดคล้องกับพระพุทธศาสนาในเรื่องทาน การให้ที่ถือ ว่ามีความสำคัญ ทำให้คนเราลดความตระหนี่เพื่อที่จะ รู้จักการเสียสละเพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยดี เมื่อ อุดมการณ์สหกรณ์เป็นเรื่องความดีงามก็ต้องสอดคล้อง กับพระพุทธศาสนาเป็นธรรมดา แต่พระพุทธศาสนาก็ เน้นว่าการมีอุดมการณ์เป็นเรื่องดีแต่ต้องไม่มากเกินไป โดยมีปัญญามาหนุนให้เป็นผู้มีอุดมการณ์สหกรณ์ที่ถูกต้อง ตามความเป็นจริง ที่กล่าวมาสหกรณ์มีความสอดคล้อง กับพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะหลักธรรมที่สอดคล้อง

ส่งเสริมสหกรณ์คือ ขบวนการ 4 สังคหวัตถุ 4 รวมถึงหลักธรรมในการส่งเสริมการทำงานของสหกรณ์ เช่น พรหมวิหาร 4 อิทธิบาท 4 สารณียธรรม 6 สปัปฐิธรรม 7 ซึ่งทั้งหมดเป็นหลักที่ทำให้เกิดความสามัคคี เสียสละ และแบ่งปัน ในการทำงานหรือการดำเนินชีวิต เพื่อให้เกิดความสุข

ประเด็นที่สอง สภาพการดำเนินงานของสหกรณ์ในสังคมไทย จากการสำรวจสหกรณ์ดีเด่นกับกลุ่มแนวพุทธและแบบสอบถาม ดังนี้

ผลการวิเคราะห์การดำเนินงานภาพรวมของสหกรณ์ดีเด่นแห่งชาติ ปี 2555 กับกลุ่มแนวพุทธที่ดำเนินงานคล้ายสหกรณ์ พบว่า ข้อดีหรือโอกาสตามหลักการสหกรณ์ คือ

1. ด้านการรับสมาชิก กฎระเบียบและข้อบังคับเป็นที่ยอมรับของสหกรณ์ ทำให้สามารถขยายฐานการรับสมาชิกได้เพิ่มขึ้น จากพฤติกรรมการออมของสมาชิกและคนในสังคม

2. ด้านความเสมอภาคสหกรณ์มีการทำงานด้วยความเป็นธรรมโปร่งใส

3. ด้านการมีส่วนร่วม ชื่อสัตย์ เสียสละเพื่อส่วนรวม และกิจกรรมการมีส่วนร่วมของสมาชิกกับสหกรณ์ ประธานกรรมการ ผู้บริหาร เป็นที่ยอมรับนับถือโปร่งใสตรวจสอบได้

4. ด้านเสรีภาพ หลักการ วิธีการ อุดมการณ์ เป็นปรัชญาที่ยึดมั่น สมาชิกยังมีศรัทธาในระบบของสหกรณ์

5. ด้านการศึกษา อบรมและสารสนเทศในการส่งเสริมนโยบายรัฐจากโครงการเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้มีการจัดการศึกษาอบรมแก่สมาชิกและคนในสังคมมีความรู้เรื่องสหกรณ์เพิ่มมากขึ้น

6. ด้านความร่วมมือ สหกรณ์มีการเชื่อมโยงสหกรณ์เครือข่ายกันมากขึ้นและได้รับการสนับสนุนจากส่วนราชการ (สหกรณ์จังหวัดและอื่นๆ) คณะกรรมการมีประสบการณ์และมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

7. ด้านเพื่อสังคม สหกรณ์มีกิจกรรมเพื่อสังคมโดยมีความใกล้ชิดกับสังคม วัฒนธรรมและภูมิ

ปัญญาท้องถิ่นทำให้สามารถนำมาสร้างโอกาสพัฒนาส่งเสริมการดำเนินงานของสหกรณ์ได้และส่งเสริมการจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิกได้อย่างหลากหลาย

ข้อเสียหรืออุปสรรคตามหลักการสหกรณ์ คือ

1. ด้านการรับสมาชิกจากสังคมที่มีพฤติกรรมขาดการออม ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น และขาดความรู้ความเข้าใจในหลักการอุดมการณ์ของสหกรณ์อย่างแท้จริง

2. ด้านการมีส่วนร่วม โครงการของรัฐทำให้สมาชิกขาดอุดมการณ์สหกรณ์ในการช่วยเหลือตนเอง เช่นโครงการรับชำระหนี้หรือการโอนหนี้เกษตรกรจากสหกรณ์ไปสู่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ทำให้สมาชิกมีความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ที่น้อยลง ชำระหนี้ไม่ตรงกำหนดเวลาและขาดสัจจะ

3. ด้านเสรีภาพ สหกรณ์จะมีคู่แข่งมากขึ้น

4. ด้านการศึกษา อบรมและสารสนเทศ ทีมงาน เจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอและขาดทักษะความรู้ความสามารถและผู้ตรวจสอบกิจการ กรรมการยังไม่เข้าใจ มั่นใจในบทบาทหน้าที่กำกับดูแล และมีการประชาสัมพันธ์น้อย

5. ด้านความร่วมมือ ภาครัฐไม่เห็นความสำคัญของสหกรณ์อย่างแท้จริง (การสนับสนุนจากภาครัฐยังไม่เพียงพอ) เฉพาะกลุ่มแนวพุทธขาดการยอมรับความเชื่อมั่นจากหน่วยงานภายนอก

ผลการวิเคราะห์การสำรวจจากแบบสอบถามพบว่า

สหกรณ์กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูล 429 ตัวอย่างพบว่า ส่วนใหญ่มีสถานะเป็นฝ่ายจัดการสหกรณ์จำนวน 226 คิดเป็นร้อยละ 52.7 และฝ่ายบริหารสหกรณ์จำนวน 203 คิดเป็นร้อยละ 47.7 ส่วนใหญ่มีการศึกษาปริญญาตรี จำนวนพนักงานประมาณ 10 คน มีสมาชิกมากที่สุดอยู่ระหว่าง 1000 ถึง 1999 คน มีการดำเนินธุรกิจสินเชื่อและรับฝากเงิน สหกรณ์มีการศึกษาความพึงพอใจของสมาชิกบ้างแต่ไม่ต่อเนื่อง

สหกรณ์มีสภาพแวดล้อมภายใน ด้านโครงสร้าง นโยบาย และกฎระเบียบ ข้อบังคับสหกรณ์

โดยรวมมีระดับความเข้มแข็งมาก ค่าเฉลี่ย 4.11 โดยเฉพาะเรื่องการยอมรับ ตามกฎระเบียบ-ข้อบังคับ มีระดับความเข้มแข็งอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 4.19 ส่วนเรื่องที่มีระดับคะแนนต่ำสุดคือการจัดโครงสร้างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมีระดับความเข้มแข็ง อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 3.90

ด้านสำนักงาน/สิ่งอำนวยความสะดวก/อุปกรณ์และเครื่องจักรโดยรวมมีระดับความเข้มแข็งมาก ค่าเฉลี่ย 3.87 โดยเฉพาะเรื่องสถานที่ สำนักงาน มีความเหมาะสมในการทำงานและการให้บริการ สมาชิก มีระดับความเข้มแข็งมาก ค่าเฉลี่ย 4.03 ส่วนเรื่องที่มีระดับคะแนนต่ำสุดคือค่าใช้จ่ายในสำนักงาน อุปกรณ์และเครื่องจักร เกิดประโยชน์คุ้มค่า ประหยัดเชิงเศรษฐกิจ มีระดับความเข้มแข็งอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 3.76

ด้านการบริหารจัดการโดยรวมมีระดับความเข้มแข็งมาก ค่าเฉลี่ย 3.95 โดยเฉพาะเรื่องมีการประชุมกันเป็นประจำ มีระดับความเข้มแข็งอยู่ในระดับมากที่สุด ค่าเฉลี่ย 4.30 และเรื่องที่มีความเข้มแข็งต่ำสุดคือการบริหารความเสี่ยงในการทำงานมีระดับความเข้มแข็งอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 3.66

ด้านคนสหกรณ์ประกอบด้วยคณะกรรมการดำเนินการโดยมีผู้จัดการสหกรณ์ มีระดับความเข้มแข็งมาก ค่าเฉลี่ย 4.09 โดยเฉพาะเรื่องความซื่อสัตย์ที่มีต่อสหกรณ์ มีระดับความเข้มแข็งอยู่ในระดับมากที่สุด ค่าเฉลี่ย 4.26 และเรื่องที่มีความเข้มแข็งต่ำสุดคือ เรื่องความตรงต่อเวลา ค่าเฉลี่ย 3.88 สมาชิกมีระดับความเข้มแข็งมาก ค่าเฉลี่ย 3.69 โดยเฉพาะเรื่องการพูดคุย ยิ้มแย้มแจ่มใส (อัธยาศัยดี) มีระดับความเข้มแข็งอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 4.00 และเรื่องที่มีความเข้มแข็งต่ำ คือเรื่องที่มีความเข้มแข็งต่ำสุดคือ ความรู้ความเข้าใจในแนวคิด หลักการ อุดมการณ์ มีระดับความเข้มแข็งอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 3.41 ส่วนเจ้าหน้าที่ในสหกรณ์มีระดับความเข้มแข็งมาก ค่าเฉลี่ย 4.06 โดยเฉพาะเรื่องความซื่อสัตย์ที่มีต่อสหกรณ์มีระดับความเข้มแข็งอยู่ในระดับมากที่สุด ค่าเฉลี่ย 4.22 และเรื่องที่มีความเข้ม

แข็งต่ำสุดคือ กล้าตัดสินใจ เผชิญหน้าภายใต้ปัญหา และอุปสรรค มีระดับความเข้มแข็งอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 3.90

ด้านการเงิน มีระดับความเข้มแข็งมาก ค่าเฉลี่ย 4.05 โดยเฉพาะเรื่องผลการดำเนินงานที่ผ่าน มามั่นคง โปร่งใสตรวจสอบได้ มีระดับความเข้มแข็งอยู่ในระดับมากที่สุด ค่าเฉลี่ย 4.29 และเรื่องที่มีความเข้มแข็งต่ำสุดคือความเพียงพอของเงินทุนในสหกรณ์มีระดับความเข้มแข็งอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 3.82

สหกรณ์มีสภาพแวดล้อมภายนอกด้านกฎหมาย- การเมือง และหน่วยงานต่างๆ โดยรวมมีระดับโอกาสอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 3.84 โดยเฉพาะเรื่องสำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์ส่งเสริมควบคุมดูแลมีระดับคะแนนอยู่ในระดับมากที่สุด ค่าเฉลี่ย 4.25 และเรื่องที่มีโอกาสต่ำสุดคือสนับสนุนสหกรณ์ส่งเสริม สนับสนุนงานสหกรณ์ มีระดับโอกาสอยู่ในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ย 3.39

ด้านคู่แข่ง คู่ค้าโดยรวมมีระดับโอกาสอยู่ในระดับปานกลางค่าเฉลี่ย 3.28 โดยเฉพาะเรื่องอำนาจการต่อรองของผู้ซื้อผู้ขายมีผลต่อสหกรณ์มีระดับคะแนนอยู่ในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ย 3.34 การแข่งขันและคู่แข่งทางการค้ามีมากขึ้นค่าเฉลี่ย 3.25

ด้านสิ่งแวดล้อมโดยรวมมีระดับโอกาสอยู่ในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ย 3.29 โดยเฉพาะเรื่องความพร้อมในการรับมือกับภัยธรรมชาติมีระดับคะแนนอยู่ในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ย 3.35 และภัยธรรมชาติส่งผลต่อการดำเนินงานสหกรณ์มีระดับคะแนนอยู่ในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ย 3.19

การวิเคราะห์สหกรณ์ตามแนวพุทธ พบว่าสหกรณ์ให้ความสำคัญเรื่อง ความเอื้ออาทรผู้อื่น ความรัก ความเมตตา กรุณา และการช่วยตนเองเป็นคุณค่าสหกรณ์ ที่สอดคล้องกับพระพุทธศาสนามากที่สุด ด้านหลักการสหกรณ์ ให้ความสำคัญมากที่สุดคือหลักการมีส่วนร่วม หลักการความร่วมมือ และหลักการเพื่อสังคม ซึ่งสอดคล้องกับพระพุทธศาสนาในหลักสามัคคีและการแบ่งปัน ด้านอุดมการณ์สหกรณ์ ให้ความสำคัญมากใน

เรื่องนี้จะความจงรักภักดี และการไม่แสวงหากำไรสูงสุด และสหกรณ์ส่วนใหญ่เห็นด้วยในการพัฒนารูปแบบสหกรณ์ตามแนวพุทธที่สำคัญคือการพัฒนาด้านคนสหกรณ์ คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๔ รองลงมาคือด้านการบริหารจัดการคิดเป็นร้อยละ ๒๓.๐ และหลักธรรมที่สำคัญควรมีในสหกรณ์ คือ พรหมวิหาร 4 อิทธิบาท 4 และสังคหวัตถุ 4

สรุปสภาพสหกรณ์โดยรวมจากการสำรวจการวิเคราะห์ SWOT พบว่า สหกรณ์มีจุดแข็งคือระบบงานสหกรณ์มีความโปร่งใสตรวจสอบได้ คณะกรรมการและเจ้าหน้าที่มีความซื่อสัตย์ต่อสหกรณ์ และมีความไว้วางใจต่อกัน

จุดอ่อนประกอบด้วย สมาชิกขาดความรู้แนวคิด หลักการ อุดมการณ์ ของสหกรณ์ที่แท้จริงทำให้ไม่เข้าใจในบทบาทหน้าที่ การตรงต่อเวลาของคนสหกรณ์ในการทำกิจกรรมและการชำระหนี้ คณะทำงานยังไม่เข้าใจมั่นใจในบทบาทหน้าที่กำกับดูแล ทีมงานเจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอและขาดทักษะความรู้ความสามารถ สหกรณ์มีค่าใช้จ่ายสำนักงาน อุปกรณ์และเครื่องจักรสูงไม่คุ้มค่า ขาดการบริหารความเสี่ยง ไม่รู้จักการประมาณตนหรือความพอดีในการทำงาน ขาดการประสานงานหรือการมีส่วนร่วมในการทำงาน ขาดการดูแลเรื่องผลกระทบต่อสังคมสิ่งแวดล้อม และขาดคู่มือการปฏิบัติงานที่ถูกต้องครบถ้วน ชัดเจน

โอกาส สหกรณ์สามารถขยายฐานสมาชิกเพิ่มขึ้นได้ หรือเพิ่มทุนได้จากรายได้ของคนในสังคมมีมากขึ้น สหกรณ์ได้รับการสนับสนุนจากส่วนราชการ สหกรณ์จังหวัดและอื่นๆ เช่น กรมส่งเสริมสหกรณ์ สำนักงานสหกรณ์จังหวัด สำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์ ผู้นำชุมชนมีความเข้าใจอุดมการณ์สหกรณ์มีมากขึ้น จากนโยบายรัฐทำให้เกิดความร่วมมือกันมากขึ้น

อุปสรรค จากสภาวะการแข่งขันและคู่แข่งทางการค้ามีมากส่งผลต่ออำนาจการต่อรองของผู้ซื้อผู้ขาย สังคมมีการใช้จ่ายฟุ่มเฟือยทำให้ภาระค่าใช้จ่าย

ของครอบครัวสูงขึ้น และเรื่องภัยธรรมชาติทำให้สมาชิกสหกรณ์ ได้รับความเดือดร้อนส่งผลกระทบต่อสหกรณ์

ประเด็นที่สาม การพัฒนารูปแบบสหกรณ์ตามแนวพุทธ เกิดจากหลักการสหกรณ์ที่มีความสอดคล้องกับพระพุทธศาสนา และข้อมูลจากภาคสนามในการสัมมนากลุ่มหรือสัมภาษณ์เชิงลึกสหกรณ์กลุ่มต้นแบบ และจากแบบสอบถามผู้ที่เกี่ยวข้อง และการวิพากษ์ร่างรูปแบบจากผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งการสร้างรูปแบบสหกรณ์ยึดหลักตามสภาพการสหกรณ์ที่ได้จากการสำรวจดังที่ได้กล่าวมา ทำให้สังเคราะห์รูปแบบสหกรณ์ตามแนวพุทธ โดยให้ความสำคัญในการพัฒนาเรื่องการนำ การบริหารจัดการ และการพัฒนาคน ที่เป็นหลักสำคัญในการพัฒนาสหกรณ์ตามแนวพุทธ ดังนี้

1. การนำสหกรณ์ตามแนวพุทธ เป็นการกำหนดทิศทางของสหกรณ์ ประกอบด้วย 1) นโยบายสหกรณ์ ทำให้มีส่วนร่วม แบ่งปันตอบแทน เกิดความสามัคคี 2) วัตถุประสงค์สหกรณ์ เพื่อช่วยเหลือสมาชิกและสังคมด้วยเมตตาธรรม 3) ภารกิจสหกรณ์ สร้างการมีส่วนร่วม ส่งเสริมการทำมาหากินและเผยแพร่หลักสหกรณ์ตามแนวพุทธ 4) เป้าหมายสหกรณ์ ทำให้คนสหกรณ์มีศรัทธา รักษาวินัย ร่วมใจเสียสละ เกิดสติปัญญา

2. การบริหารจัดการสหกรณ์ตามแนวพุทธ โดยอิงอาศัยการมีส่วนร่วมของสมาชิกและประชาชน ประกอบด้วย 1) การกำหนดแผนการดำเนินงานตามความจริง (ธรรม) โดยการวิเคราะห์ที่ต้องพิจารณาหลักธรรม ๗ ประการ วิเคราะห์สภาพแวดล้อมของสหกรณ์จากการมีส่วนร่วม 2) การปฏิบัติงานที่เน้นความสามัคคี ช่วยเหลือกันหรือมีการทำงานเป็นทีมโดยมีโครงสร้างการบริหารงานสหกรณ์ที่ทำให้เกิดความสามัคคีตามหลักสังคหวัตถุ 4 3) การควบคุมด้วยวินัย ทั้งการควบคุมภายในและภายนอกตามแบบประชาธิปไตย 4) ส่งเสริมแรงจูงใจด้วยความเสียสละ แบ่งปัน ตามหลักสัจธรรม 6 ในหลักธรรมเรื่องสาธารณโภคีตา เพื่อให้เกิดสวัสดิการกับคน

สหกรณ์อย่างเหมาะสมและผลตอบแทนที่ถูกต้องเป็นธรรมทั้งในสหกรณ์และนอกสหกรณ์ 5) การขยายเครือข่ายสหกรณ์ด้วยกัลยาณมิตร และ 6) การบริหารความเสี่ยงภายใต้ความไม่ประมาท การบริหารจัดการองค์การมีส่วนร่วมของสมาชิกและประชาชนตามที่กล่าวมาเป็นองค์ประกอบหนึ่งของรูปแบบสหกรณ์ตามแนวพุทธที่ผู้วิจัยให้ความสำคัญในการนำไปพัฒนาให้สหกรณ์เกิดความเข้มแข็งและเป็นที่ยอมรับมากขึ้นได้

3. คนสหกรณ์ตามแนวพุทธ องค์การมีคนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ การพัฒนารูปแบบสหกรณ์จึงต้องส่งเสริมคนให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ตามแนวคิดสหกรณ์ที่สอดคล้องกับพระพุทธศาสนา เพราะคนเป็นส่วนหนึ่งของรูปแบบสหกรณ์ที่ต้องพัฒนาให้เกิดศรัทธาต่อสหกรณ์ ด้วยจิตใจของการเป็นผู้ให้ เสียสละแบ่งปัน รักการเรียนรู้ มีสติ-สัมปชัญญะ มีhiri-โอดตปปะ มีขันติ มีวินัย มีความพอใจ และไม่ประมาทจากรูปแบบสู่การพัฒนาแบบสหกรณ์ตามแนวพุทธ ซึ่งหัวใจสำคัญ คือ การพัฒนาคนสหกรณ์ ที่ผู้วิจัยกำหนดรูปแบบการพัฒนาสหกรณ์โดยพัฒนาคนสหกรณ์ตามแนวพุทธ 4 ระดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 การพัฒนาสหกรณ์ในระดับศรัทธา จากการส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่คนสหกรณ์ทุกกลุ่ม ซึ่งถือเป็นเรื่องพื้นฐานที่คนสหกรณ์ควรได้เรียนรู้ โดยมีการสร้างความเชื่อ แนวคิด คุณค่า อุดมการณ์หลักการสหกรณ์ที่สอดคล้องกับพระพุทธศาสนา ตามหลักฆราวาสธรรม 4 เพื่อหวังให้เกิดศรัทธาในระบบสหกรณ์เพิ่มมากขึ้น

ระดับที่ 2 การพัฒนาสหกรณ์ในระดับ ศีล จากการส่งเสริมการเรียนรู้ในกลุ่มของเจ้าหน้าที่ กรรมการ ผู้ตรวจสอบกิจการ ประธานหรือผู้ที่เกี่ยวข้องให้ได้รับการพัฒนาแนวคิดภาวะผู้นำสหกรณ์ตามหลักสหกรณ์แนวพุทธ โดยมุ่งเน้นการปฏิบัติตามวินัย ด้วยหลักพรหมวิหาร 4 และการทำงานตามหลักอิทธิบาท 4 เพื่อหวังให้การปฏิบัติงานของสหกรณ์มีคุณภาพและมีคุณค่ามากขึ้น

ระดับที่ 3 การพัฒนาสหกรณ์ในระดับ การเสียสละ จากการสร้างความเข้าใจในกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องให้เกิดการเสียสละ แบ่งปันในการปฏิบัติงานด้วยการตื่นรู้ตามหลักสหกรณ์แนวพุทธ ให้สามารถสร้างความสามัคคี ตามหลักสังคหวัตถุ 4 สารณียธรรม 6 และการอัปมาทหรือความไม่ประมาท เพื่อหวังให้เกิดภาพลักษณ์ที่ดีในสหกรณ์ และสังคมมีความสุขเพิ่มขึ้น

ระดับที่ 4 การพัฒนาสหกรณ์ในระดับปัญญา จากการพัฒนาในกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องโดยมีการพัฒนาให้เกิดบูรณาการปัญญาตามหลักสหกรณ์แนวพุทธ โดยมุ่งเน้นคนที่มีปัญญาตามสัปปุริสธรรม 7 และสัมปรายิกัตถะ 4 เพื่อหวังให้สหกรณ์มีการพัฒนาเป็นสหกรณ์ตามแนวพุทธ

การพัฒนาแบบสหกรณ์ตามแนวพุทธสามารถทำให้สหกรณ์เข้มแข็งได้จากคนสหกรณ์ที่มีศรัทธา รักหาวินัย ใส่ใจเสียสละ ด้วยปัญญาตามแนวพุทธ[6]

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

แนวคิดสหกรณ์มีสอดคล้องกับพระพุทธศาสนา เทียบเคียงได้ถึงความหมาย การมีส่วนร่วม การแบ่งปันที่ทำให้เกิดความสามัคคี รวมถึงหลักธรรมก็ส่งเสริมสหกรณ์ เช่นสังคหวัตถุ 4 ทำให้เกิดความสามัคคี ฆราวาสธรรม 4 ทำให้เกิดการแบ่งปัน เรื่องการสหกรณ์ในสังคมไทยมีจุดแข็งในระบบที่โปร่งใสตรวจสอบได้ มีจุดอ่อนที่สมาชิกยังไม่เข้าใจแนวคิดหลักการอุดมการณ์อย่างแท้จริง มีโอกาสที่จะได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ และอุปสรรคธุรกิจมีการแข่งขันสูง เรื่องรูปแบบสหกรณ์ต้อง ให้ความสำคัญในเรื่องการนำสหกรณ์ การบริหารจัดการ และคน โดยเน้นการพัฒนาคนสหกรณ์ตามแนวพุทธ

อภิปรายผล

การวิจัยการพัฒนาแบบสหกรณ์ตามแนวพุทธ มีประเด็นสำคัญนำมาอภิปรายผลดังนี้

ผลการศึกษาพบว่า เรื่องสหกรณ์มีความสอดคล้องกับพระพุทธศาสนา ตามแนวคิดสหกรณ์ที่ช่วยกันแก้ปัญหาาร่วมกัน หลักคิดแห่งการทำหน้าที่ที่สอดคล้องกับพระมหาวิชัย ผลเจริญ[7] จากการศึกษาแนวคิดและขบวนการประชาสังคมของพระพุทธศาสนาในสังคมไทยที่สนับสนุนว่า แนวคิดประชาสังคมของพลเมืองไทยมีจิตสำนึกอิสระเห็นแก่ความถูกต้องดีงามทำให้เกิดการรวมตัวกับ เช่นสหกรณ์ ที่ทำกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ของกลุ่มหรือส่วนรวม ซึ่งเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงเสียสละเพื่อส่วนรวม และหลักธรรมก็นำมิตินทางสังคมเช่นการมีความเมตตา กรุณาต่อการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

จากสภาพการดำเนินงานของสหกรณ์ในสังคมไทยมีจุดแข็งคือ ระบบงานสหกรณ์มีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ คณะกรรมการและเจ้าหน้าที่ที่มีความซื่อสัตย์ต่อสหกรณ์ สอดคล้องกับกองวิชาการ กรมส่งเสริมสหกรณ์[8] สนับสนุนว่า ผู้นำหรือฝ่ายบริหารสหกรณ์เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้สหกรณ์ประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน มีจุดอ่อนคือ คณะทำงานยังไม่เข้าใจมั่นใจในบทบาทหน้าที่กำกับดูแลและการตรงต่อเวลาสอดคล้องกับประเพณี ภูมิภาคและคณะ[9] ที่ทำการวิจัยเรื่องเครือข่ายสหกรณ์นิคมเชิงคุณค่า ที่อธิบายสนับสนุนว่าบุคลากรส่วนใหญ่ยังขาดภาวะผู้นำพิจารณาได้จากการประชุมหรือการเข้าร่วมเวทีแสดงความคิดเห็นยังน้อย ส่วนเรื่องสหกรณ์มีค่าใช้จ่ายสูงทีมงานเจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอและขาดทักษะการทำงานขาดการประสานงานหรือการมีส่วนร่วมในการทำงานที่ดี สอดคล้องกับพฤษภา พุทธรักษ์ [10] สนับสนุนว่าการที่สมาชิกมีส่วนร่วมในการทำธุรกิจค่อนข้างน้อยสาเหตุน่าจะมาจากการขาดประสิทธิภาพ ทำให้สหกรณ์การเกษตรจะประสบปัญหาหลายอย่างสูง รายรับลด เรื่องคุณค่าสหกรณ์ ในความความเอื้ออาทรผู้อื่น ความรัก ความเมตตา กรุณา และการช่วยตนเอง สอดคล้องกับ อรุณดา เจริญรัตน์ [11] อธิบายถึงการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่อยู่บนพื้นฐานของความเอื้อเพื่อเอื้อแผ่ มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมหรือการ

พึ่งพาอาศัยกันอย่างเท่าเทียมบนพื้นฐานของความไว้วางใจต่อกันซึ่งถือเป็นทุนทางสังคมที่จะทำให้เกิดการรวมตัวกันเพื่อทำการจัดการปัญหาต่าง ๆ รวมทั้งกำหนดแนวทางการพัฒนาของตนเอง ส่วนเรื่องหลักการสหกรณ์ที่มีความสำคัญมากที่สุดคือหลักการมีส่วนร่วม ความร่วมมือซึ่งสอดคล้องกับชุดิกายูจัน อังคารประเสริฐ[12] ที่สนับสนุนว่าปัจจัยที่ส่งผลให้สหกรณ์สามารถประสบผลสำเร็จเกิดจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกสหกรณ์ ส่วนหลักการเพื่อสังคมคือ ความสามัคคีและการแบ่งปันรวมถึงอุดมการณ์สหกรณ์ ที่ให้ความสำคัญมากเรื่องสังคมจะกับความจงรักภักดี และการไม่แสวงหากำไรสูงสุดสอดคล้องกับพระมหาสมโภช วิฑูริยาโณ[13] อธิบายถึงการทำการกิจกรรมเพื่อสังคมโดยการบริจาคให้แก่สาธารณชนมีค่ามากกว่าการยึดครองแต่เพียงผู้เดียว และเรื่องอุดมการณ์สหกรณ์อธิบายว่าการส่งเสริมความสุขที่เกิดจากการให้เปล่าเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตการให้ที่ยิ่งใหญ่ โดยไม่มีการประเมินว่าขาดทุนหรือกำไรทางวัตถุซึ่งก็สอดคล้องกับกองวิชาการ กรมส่งเสริมสหกรณ์ที่อธิบายว่าการดำเนินงานสหกรณ์แม้กำไร จะไม่ใช่เป้าหมายที่สำคัญที่สุดของสหกรณ์ แต่ถ้าสหกรณ์สามารถดำเนินธุรกิจโดยไม่ขาดทุน หรือได้รับกำไร จะทำให้สมาชิกได้รับผลประโยชน์จากการบริการงานของสหกรณ์ ถือว่าฝ่ายบริหารดำเนินธุรกิจสหกรณ์ประสบผลสำเร็จ

ในเรื่องการสร้างรูปแบบสหกรณ์ตามแนวพุทธ ประกอบด้วยเรื่อง การพัฒนาสหกรณ์ตามแนวพุทธด้วยการเรียนรู้สอดคล้องกับ สุพจน์ วัฒนวิเชียร, รังสรรค์ สิงห์เลิศ, สุวกิจ ศรีปัดถา และเกรียงศักดิ์ ไพรวรรณ [14] ที่อธิบายถึงการสร้างรูปแบบการพัฒนาสหกรณ์การเกษตรที่ได้จัดทำกิจกรรมในการพัฒนาสหกรณ์การเกษตรโดยมีการอบรมสมาชิกสหกรณ์ จัดให้มีการฝึกอบรมให้สมาชิกสหกรณ์ได้รู้จักสิทธิ หน้าที่ หลักการ อุดมการณ์ การดำเนินธุรกิจกับสหกรณ์ และระเบียบข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับสมาชิก ส่วนการจัดอบรมการบริหารจัดการ และการอบรมกรรมการสหกรณ์ มีการจัดอบรมคุณธรรมและจริยธรรมการ

บริหารการดำเนินงานสหกรณ์ ซึ่งการพัฒนาารูปแบบสหกรณ์ตามแนวพุทธก็น่าจะทำการจัดกิจกรรมประกอบ ส่วนเรื่องวินัยการจัดการสหกรณ์ ต้องมีการบริหารจัดการที่ดีตามหลักธรรม สอดคล้องกับอนันต์แมนพย์คัม[15] อธิบายว่าพระอาจารย์สุบิน ปณีโต มีการบูรณาการนำหลักธรรมเข้าไปเผยแผ่ตามความจริงวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน เพื่อเรียนรู้ร่วมกันในการแก้ปัญหาโดยเน้นการทำบุญด้วยการสงเคราะห์ช่วยเหลือกันตามหลักความสามัคคี และสอดคล้องกับปรีดา เรื่องวิชาการ[16] ที่อธิบายว่าผู้นำต้องมีคุณธรรมอันประเสริฐเป็นรากฐานคอยกำกับความประพฤติของตนเองและเป็นหลักปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้องดีงามตามคุณภาพในแง่ประโยชน์แห่งชีวิตในคติพุทธศาสนา ส่วนเรื่องคนดีสหกรณ์สอดคล้องกับ ชุตติกาณจน์ อังคารประเสริฐ ที่อธิบายว่าปัจจัยที่ส่งผลให้สหกรณ์สามารถประสบผลสำเร็จได้คือเรื่องคน และการบริหารจัดการกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกสหกรณ์ และเรื่องการนำสหกรณ์สอดคล้องกับ นวพร ปัญญาการสกุล[17] ที่อธิบายเรื่องรูปแบบการสร้างสามัคคีต้องเริ่มจากการกำหนดเป้าหมายร่วมกัน และลงมือทำตามเพื่อให้ได้ผลตามเป้าหมายอย่างต่อเนื่อง จากที่กล่าวมาสนับสนุน ความสอดคล้องของสหกรณ์กับพระพุทธศาสนาที่สามารถนำไปเผยแผ่เพื่อเป็นการส่งเสริมแนวคิดสหกรณ์ให้เกิดการทำความดีเพิ่มขึ้นโดยพัฒนารูปแบบสหกรณ์ในการส่งเสริมการเรียนรู้ให้เกิดการรับรู้และเข้าใจตามความเป็นจริงเพื่อให้เกิดการพัฒนาขับเคลื่อนเป็นสหกรณ์ตามแนวพุทธ

ข้อเสนอแนะ

ภาครัฐควรมีนโยบายรองรับให้สังคมและประชาชนทั่วไป ได้รับรู้และเข้าใจ แนวคิดสหกรณ์ที่ถูกต้องดีงามตามหลักความสามัคคี เสียสละ เพื่อสังคมตามแนวทางพระพุทธศาสนาโดยให้หน่วยงานรัฐทุกหน่วยงานได้มีส่วนร่วมสนับสนุนงานสหกรณ์และเป็นเครือข่ายในการส่งเสริมกิจกรรมของสหกรณ์ รวมถึงมี

นโยบายรองรับให้คนในสังคมได้เข้าเป็นสมาชิกสหกรณ์ด้วยความเข้าใจแนวคิดสหกรณ์ตามแนวพุทธ

การพัฒนาารูปแบบสหกรณ์ตามแนวพุทธผู้วิจัยมีประเด็นที่น่าสนใจสำหรับการศึกษาวิจัยในครั้งต่อไปดังนี้

1. ศึกษาสร้างเกณฑ์ชี้วัดการพัฒนาสหกรณ์ตามแนวพุทธ หรือเกณฑ์ชี้วัดสหกรณ์ที่นำแนวทางพระพุทธศาสนาไปปรับใช้ในสหกรณ์อย่างเป็นรูปธรรม
2. ศึกษาเปรียบเทียบศรัทธาในการนำหลักธรรมเข้าไปบูรณาการการดำเนินงานของสหกรณ์ทั่วไปกับสหกรณ์ที่ได้รับการคัดเลือกเป็นสหกรณ์ดีเด่น

เอกสารอ้างอิง

- [1] กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2547). **การสหกรณ์ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- [2] กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2555). **สารสนเทศสหกรณ์ ปี 2555**. สืบค้นเมื่อ 6 ธันวาคม 2555, จาก http://www.cpd.go.th/cpd/cpdinter/download/data55/start_55/040455/t3t4.pdf.
- [3] **วิทยากร เชียงกุล. [ม.ป.ป.]. ทางออกของปัญหา: ปัญหาและแนวทางพัฒนาสหกรณ์ในประเทศไทย**. สืบค้นเมื่อ 26 ธันวาคม 2555, จาก <http://witayakomclub.wordpress.com>
- [4] กรมส่งเสริมสหกรณ์. [ม.ป.ป.]. **โครงสร้างการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตร**. กรุงเทพฯ: ชุมชนสหกรณ์แห่งประเทศไทย.
- [5] วรณี แกมเกตุ. (2551). **วิธีวิทยาการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [6] ปราโมทย์ ยอดแก้ว. (2556). **การพัฒนาารูปแบบสหกรณ์ตามแนวพุทธ**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

- [7] พระมหาวิเชียร ผลเจริญ. (2544). **การศึกษาแนวคิดและขบวนการประชาสังคมของพระพุทธศาสนาในสังคมไทย**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- [8] กองวิชาการ กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2541). **ปัจจัยที่ทำให้สหกรณ์การเกษตรสูงเนินจำกัดประสบความสำเร็จในการดำเนินงานวิจัยกรมส่งเสริมสหกรณ์**. รายงานการวิจัยกรมส่งเสริมสหกรณ์.
- [9] ประพสิทธิ์ โภคา; และคณะ. (2552). **เครือข่ายสหกรณ์นิคมเชิงคุณค่า**. (รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย).
- [10] พกษา พุทธรักษ์. (2550). **การบริหารจัดการสหกรณ์การเกษตรตามหลักสังคหวัตถุ 4: กรณีศึกษาสหกรณ์การเกษตรในเขตจังหวัดนครนายก**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- [11] อรสุตา เจริญรัตน์. (2546). **เศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.
- [12] ชุตติกาญจน์ อังคารประเสริฐ. (2545). **การศึกษาการบริหารจัดการสหกรณ์การเกษตรบ้านลาด จำกัด**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล.
- [13] พระมหาสมโภช ฐิติญาโณ. (2536). **ศึกษาวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎก**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- [14] สุพจน์ วัฒนวิเชียร; และคนอื่น. (2552). **การพัฒนาการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย**. **วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม**, 3(3): 35-44.
- [15] อนันต์ แมนพัคย์. (2549). **การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต กรณีศึกษาบ้านหนองน้ำจืด ตำบลท่าพริก อำเภอเมืองจังหวัดตราด**. วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- [16] ปรีดา เรืองวิชาธร. (2551). **งานพลังกลุ่มและความสุขแนวทางการบริหารแบบพุทธสำหรับองค์กรเปลี่ยนแปลงสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สวนเงินมีมา.
- [17] นวพร ปัญญากรสกุล. (2555). **การสร้างสามัคคีในหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.